պեցի ես այս րոպէիս։ Մաքսատանից վերադառնալով տուն ու անցնելով մի խրճթի առաջից (համարեա անընակ փողոցում), ականջներիս դիպան աղաղակներ լի հառաչանքներով.—վա՛յ.... վո՛ւյ.... Մտայ ներս խրճիթը և ի՞նչ.... սառը, նամ գետնի վրա, մթի մէջ տեսայ վեր ընկած մարդկանց դիակներ, մի երկու կանայք էլ նստած՝ բոլորները գլուխները քաշ արած լալիս են. մէկը կարծես քնի մէջ երազում էր գոչելով, ա՜խ իմ տուն, ա՜խ իմ սիւրիւկ (ոչխարների երամ)։ Մօտեցայ կնոջը և հարցրի՝ ո՞վ էք։ Դիակները կարծես ոգի առան, վեր թռան տեղերից և հառաչեցին հա՛ց, հա՛ց։ Մարդս պէտք է շատ սարսափելի պինդ ջղեր ունենայ, որ կարողանայ դիմանալ այսպիսի տեսարանի։

Այդ խղճուկները քրիստոնեայք են վանի կողմերից, հազիւ հազ հասել են Ղարս, ուր ալէքսանդրապօլցի մի դերձակ տեղաւորում է նրանց տաճիկներից գնած իր մի խրճթի մէջ. իսկ ինչո՞վ են ապրում, դա մի գաղտնիք է. միայն ես տեսայ հալ ու մաշ եղած դիակներ։ Անցեալները դըրանցից կը մահանայ մի երեխայ 10 տարեկան, մեռելին վերցնող անգամ չէ լինում, իսկ քահանան մեծ դժուարութեամբ համաձայնում է կատարել իր պարտականութիւնը։ Վերջապէս յիշեալ դերձակը համոզում է քահանային և մի կերպ հընարը գտնում է հասցնել մեռելը գերեզմանատունը։ Զարմանալի է թէ ինչպէս այդ քահանան համբերում է և մինչև այժմ հրապարակօրէն չէ յայտնում Ղարսի բնակիչներին այն քամբաղտների մասին, թէև պէտք է ուղիղն ասած, որ Ղարսի աղաների և հաջի աղաների համար աշխարհումս չը կայ ազգային խնդիր.—Նրանք միայն ուտում, խըմում, ծխում ու քնում են. գոնեա կը լսէին օտարաքաղաքացիքը, որոնց թիւը այստեղ շատ է և որոնք գիտեն սիրել իրանց եղբարցը։

Հրաւիրում եմ գաղթականաց համար ժողովարարութիւն հաւաքող մասնաժողովի ուշադրութիւնը վերև յիշած խրճթի վրա.—կարծեմ, որ մասնաժողովը կունենայ միջոց շուտափոյթ օգնութիւն հասցնել առհասարակ բոլոր տեղւոյս գաղթականներին, որոց թիւը օրից օր շատանում է այնպէս, որ չէ կարելի անել տասը քայլ, որ մարդ չը հանդիպի մուրացկանի։ Արդեօք Ղարսի պօլիցիային յայտնի չեն այն խրճիթները, ուր գետնըված են հիւանդ, կիսամեռ քաղցածները. չէ որ այդ խրճիթները կարող են դառնալ տարափոխիկ հիւանդութիւնների (էպիդեմիայի) բներ։

Ռուբէն Մելիք-Ագամեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 28 ապրիլի

Աչքի առաջ ունենալով սովի դառն հանգամանքները և նրա թշուառ հետեանքները՝ մի քանի երիտասարդներ դիտաւորութիւն ունէինք տալ մի ներկայացում յօգուտ Վասպ. սովատանջ մեր այդ թշուառացած ազգայիններին, բաղկացած հետեեալ երեք վօդեվիլներից՝ «Սեւ տեղ սպիտակ», «Աներեւոյթ գլխարկ» և «Պեպօի տկճուրը», բայց երբ թատրոնը եղաւ պատճառ մեր այդ մտադրութիւնը անկատար թողնելուն, որոշեցինք այս տօն օրերին ստորագրութիւն բանալ և փող ժողովել նոյն նըպատակով։

Առաջին անգամ Զատիկ կիրակի օրը, ճաշից յետոյ, Նորաշէն եկեղեցու տօնին՝ դիմեցինք այդտեղ։ Գաւթում եկեղեցու դրան մօտ դրեցինք սեղան և ձեռնարկեցինք մեր նպատակին, առաջուց յայտնելով այս մասին նոյն եկեղեցու Տէր-Ստեփան քահանային, բայց երեսփոխան պ. Ստեփաննեանցը, որ մինչև այդ ժամանակ ներկայ չէր, դիմեց մեզ անքաղաքավարի ձևով հետեեալ խօսքերով. «ո՞վ էք դուք և ինչ իրաւունքով էք ժողովարարութիւն անում»։ Մեր ով լինելը և ինչ իրաւունք ունենալը նրան բացատրեցինք, բայց նա առանց ուշադրութիւն դարձնելու մեր խօսքերին, հրամայեց կոպտութեամբ եկեղեցու ծառայողներին, արգելել մեզ ստորագրութիւնը սկսել և շարունակել։ Ի զուր անցան մեր մի քանի խօսքերը. նա չը կարողացաւ հասկանալ նրանց, նրան անմատչելի էին քաղաքավարի խօսքերը։ Այնուհետև մտածելով, որ անքաղաքավարութեանը նոյն ձևով պատասխանել մեր կողմից ստորութիւն կը լինէր և գուցէ թէ վատ հետեանքներ առաջանային դրանով, ակամայ հեռացանք՝ առանց կոպէկ ժողովելու, պատկերացնելով մեր առաջ Թիֆլիսի երեսփոխանների և առհասարակ Թիֆլիսի մի դասի բնաւորութեան ճիշտ պատկերը.—Ինքը չէ կամենում մարդասիրութիւն, բարութիւն անել, ուրիշներին էլ արգելում է նոյնը անել։

Մենք այդ անաջողութիւնից չը վհատվելով, հետեեալ մեռելոցքի երկուշաբթի օրը առաւօտեան դիմեցինք Խօջիվանքի հանգստարանը, որտեղ ունեցանք յաջողութիւն և կարողացանք ժողովել հարիւր քսան և վեց րուբլ և յիսուն և երեք կոպէկ (126—53)։ Աւելորդ չէ յիշել, որ այդ ժամանակ արժանացանք և մի քանի վայր ի վերոյ զրպարտող խօսքերի, շատերը կրկնեցին «ո՞վքեր են սրանք և ինչ իրաւունքով փող են ժողովում», —բայց մենք մեր նպատակը աչքի առաջ ունենալով անուշադիր թողնելով նրանց անտեղի խօսքերը, մեր ձեռնարկութիւնը առաջ տարանք։—Կարմիր կիրակի օրը, ճաշից յետոյ, Վանքի գաւթում կարողացանք նոյնպէս ժողովել տասն և մի րուբլ և վաթսուն կոպէկ (11—60)—որ միացնելով ընդամենը կը լինի 138--13 կոպ։ Հարիւր և քսան րուբլի արդէն ստացած ունէք, բարեհաճեցէք առնել մնացած 18 րուբլի և 13 կոպ. և ուղարկել ուր հարկն է. խնդրում ենք այլ և բարեհաճէք տեղ տալ ձեր լրագրի մի անկիւնում ստորագրվողների անունները և ազգանունները տպվելուն, որ ընդամէն ուղարկում ենք խմբագրութեանդ։

Սմբատ Հովսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Յուլիսի 19-ին ԹԻՖԼԻՍԻ ռուս «Обзоръ» լրագիրը դադարել է հրատարակվելուց։ Լրագրի խըմբագրութիւնը յայտնել է յայտարարութեամբ իր բաժանորդներին, որ կովկասեան ցէնզուրական կօմիտէտը պահանջում է որ այսուհետև «Обзоръ» լրագրի թերթերը ենթարկվեն կրկնակի ցէնզուրային, այսինքն, որ բացի ցէնզուրայի թոյլտուութենից, իւրաքանչիւր թերթ հրատարակվելու իրաւունք ստանայ տոմսակով, ինչպէս գրքերը և բրօշիւրները։ Խմբագրութիւնը յայտնում է որ այդ պայմաններով նա անկարող է հրատարակել իր թերթը։

—

Յուլիս ամսի սաստիկ շոգերից յետոյ, վերջապէս եկան երկու երեք մեծ անձրևներ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ և սաստիկ հովացրին եղանակը։

—

Մի գաւառական քաղաքի հայ քահանայ պսակի խորհուրդը կատարելու ժամանակ աւելացնում է հետեեալ խօսքերը. «Այսուհետև դուք երկու մարմին չէք, այլ կազմում էք մի մարմին և մի անձնաւորութիւն և որովհետև Աստուած ձեզ միացրեց, ել՞ոչք ձեզ չէ կարող բաժանել»։ Այս խօսքերից յետոյ քահանան սովորութեան համեմատ սկսում է հանգիսականներից փող հաւաքել։ Երբ մօտենում է նորապսակներին, փեսան տալիս է 5 րուբլ։ Տէր-հայրը գանձանակաթասը մօտեցնում է և հարսին։ Այդ միջոցին փեսան նկատում է նրան. «մենք արդէն տուեցինք, դուք ինքներդ ասեցիք որ մենք մի մարմին և մի անձնաւորութիւն ենք կազմում»։—«Ոչ, ոչ պատասխանում է քահանան տեսնելով որ իր շահերը վնասվում են ես ղալաթ եմ արել, այդպիսի խօսք չեմ ասել...»

—

ԵՐԵՒԱՆԻ թեմական դպրանոցի տեսուչ, պ. Բէգնազարեանց խնդրում է մեզ տպել հետեեալ յայտարարութիւնը։ «Երեւանի ազգային հոգևոր դպրանոցին հարկաւոր է ռուս լեզուի համար մի ուսուցիչ, սեպտեմբերի ամսից։ Շաբաթական 26 դասին կը ստանայ 1000 րուբլ տարեկան ռոճիկ։ Ցանկացողները պէտք է գոնէ մի պրօգումի միջնակարգ դպրոցում աւարտած լինեն իրանց ուսումը և ծանօթ լինեն հայոց լեզուին ևս։»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ՄԷՋ ՊԱՏԱՀԱԾ ՎԵՐՋԻՆ ԱՆՑՔԵՐԸ

«Голосъ» լրագրի Կ. Պօլսի թղթակիցը հաղորդում է հետեեալ հետաքրքիր տեղեկութիւնները։

Չը նայելով որ Բ. Դուռը շատ վարպետ է եղել միշտ դժուար դրութիւնից դուրս գալու համար, այս անգամ, երեւում է, նա պարտաւորված կը լինի ճանաչել իր թուլութիւնը և խոնարհվել եւրոպական մեծ պետութիւնների միահոգի պահանջների առջև։ Թիւրքիան կարծում է փախչել իրան սպառնող վիճակից և ազատել Եւրոպայի կամքին հպատակվելուց երբեմն սպառնալով Եւրոպային ընդհանուր մահմետական յեղափոխութեամբ, երբեմն եւրոպական հրամաններ տալով զօրքերը պատրաստելու, երբեմն յուսալով որ եւրոպական ներդաշնակութիւնը կը քանդվի։ Բայց այժմ երեք շաբաթվայ ժամանակամիջոցը, որ նրան տուած է Եւրոպային պատասխանելու համար Դամօկլէսի սրի պէս կախված է Եըլդըզ-կէօշկի կիսալուսնի վրա, որտեղ ամեն օր հաւաքվում են ընդհանուր խորհրդի Աբդուլ-Համիդի ամենաերեւելի աստրօլօգները, որպէս զի մարգարէանան՝ արդեօք գալու չէ՞ երկնքից մարգարէի աներեւոյթ հրեշտակը, այն պատուհասին առաջն առնելու համար, որ մեծ խմբի գլխին պէտք է հասնի։ Եթէ աստրօլօգները ոչինչ մխիթարական չեն գտնի և իրանց աղօթքներով չեն կարողանայ սարսափեցնել սպառնացող գեաուրներին, խաւարեցնելով նըրանց միտքը և երկպառակութիւն գցելով նրանց մէջ, այն ժամանակ, անկասկած, սուլթան Աբդուլ-Համիդ, փատալիստի կատարեալ խոնարհութեամբ կը հրամայէ իր բաշվէկիլին գրել, որ Թիւրքիան միշտ համաձայն էր ճշդութեամբ կատարել Եւրոպայի խորհրդները երեք կէտերի վերաբերութեամբ, որոնք յիշված են պետութիւնների համաձայն գրութեան մէջ։ Այդպէս է այստեղ ընդհանուր կարծիքը այն ողբերգա-կատակերգութեան մասին, որ երկրորդ տարի է արդէն խաղացվում է Թիւրքիայում։

Փոքր ի շատէ գրաւելու և հանգստացնելու, ինչպէս ասում են թիւրքերը ամօթը կորցրած քրիստոնեաներին, մանաւանդ հայերին, Բ. Դուռը յանձնեց նորերումս մեծանուն հայ Դադեան Յարութիւն-բէյին արտաքին գործերի մինիստրի օգնականի պաշտօնը։ Բայց յօնքը շինելու տեղ, Բ. Դուռը աչքն էլ հանեց. Յարութիւն Դադեանի նըշանակելը աւելի կատաղեցրեց հայերին, որոնք Ստամբոլի ազգաբնակութեան երկու երրորդական մասն են կազմում։ Նրանք վրդովված են, որ Դադեան կանչված է այդ տեսակ բարձր պաշտօնի, նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ այդ պաշտօնը վարող պաշտօնեան պէտք է գրէր Բ. Դրան կողմից խոստացվող պատասխանը հայոց խնդրի վերաբերութեամբ։ Այս օրերս Դադեանի պալատի առջև հայոց երիտասարդութիւնը կատարեց սաստիկ թշնամական ցոյցեր։ Երգելով ազգային երգեր պալատի պատուհանների առջև, երիտասարդները ընդհատում էին իրանց երգեցողութիւնը ամօթալի աղաղակներով «կո՛րչի դաւաճանը, կո՛րչի հայրենիքի թշնամին։» Ասում են, որ միւս օրը Դադեան շտապեց գնալ Ներսէս պատրիարքի մօտ, աշխատելով երդմամբ հաւատացնել նրան, որ հայոց խնդրի վերաբերութեամբ Բ. Դրան պատասխանը գրված էր առանց իր տեղեկութեան և նախ քան թէ ինքն ընդունած էր մուստեշարի պաշտօնը։

Անգլիայի ազատամիտ ներկայացուցիչ պ. Գօշէն, երբ եկաւ Կ. Պօլիս, մեծ համակրութիւն էր ցոյց տալիս դէպի հայոց ազգի գործը, բայց յանկարծ սկսեց սառնութեամբ վերաբերվել դէպի Ներսէսի նուիրակը, որ բերում էր նրան շատ անգամ պատասխաններ պատրիարքի կողմից այն հարցումներին որ Գօշէն առաջարկում էր Ներսէսին։ Երկար գուշակութիւններից յետոյ, յայտնվեց, որ թիւրքերին աջողվեցաւ բամբասել հայերին և հաւատացնել Գօշէնին որ թիւրքաց հայերը մեծ համակրութիւն ունենալով դէպի Ռուսաստանը, աշխատում են թիւրքաց Հայաստանում Ռուսաստանին նպաստող շարժումն անել։ Թիւրքերը հաղորդեցին Գօշէնին, որ իբր թէ այդ շարժումը, պատրաստված լինելով ռուս կառավարութեան ագէնտներով, սպառնում է թէ անգլիական միսիօնարների գործի աջողութեանը և թէ վերջապէս Անգլիայի ներգործութեանը Հայաստանում։ Ներսէս պատրիարքը անմիջապէս գնաց Գօշէնի մօտ և բացարձակ յայտնեց նրան, որ եթէ թիւրքաց հայերի կողմից կայ մի առանձին համակրութիւն դէպի Ռուսաստանը, այդ երեւոյթը բոլորովին չը պէտք է զարմացնի անգլիական դեսպանին, որովհետև Ռուսաստանի սահմաններում բնակվում է հայերի նշանաւոր մասը, որոնք վայելում են այնտեղ միւս հպատակների հետ քաղաքական և հասարակական հաւասար իրաւունքներ, վայելում են և նիւթական ապահովութիւն, որի շնորհով Փոքր-Ասիայի գրեթէ ամբողջ ազգաբնակութիւնը, որի թւում և 3,000,000 հայերը, նորերումս ազատվեցաւ սովամահ լինելուց։ Ուրեմն թիւրքաց հայերի համակրութիւնը դէպի Ռուսաստանը մի շատ բնական զգացմունք է, որ այնու ամենայնիւ երբէք խախտելու չէ թիւրքաց հայերի այն հաստատ յոյսը, որ նրանք ունեն դէպի մարդասէր Անգլիան, որի ջանքերից և տոկունութիւնից նրանք սպասում են մօտիկ ապագայում թիւրքաց Հայաստանի մէջ րէֆօրմների իրագործելուն։

Որպէս զի աւելի նշանակութիւն տայ իր անձնական ազդեցութեան ուժին արեւելքի գործերի ընթացքի վրա, Գօշէն մի տեսակ կեղծ միամտութեամբ հարցրեց պատրիարքին։ «Ուրեմն ձեր սրբազնութիւնը կարծում էք, որ հայոց ազգը ամեն միջոցներով կամենում է ստանալ առանձնական րէֆօրմներ Հայաստանում։»—«Այդ մասին դուք ինձանից ոչ պակաս պէտք է տեղեակ լինէք, պատասխանեց Ներսէս, որովհետև, որքան ինձ յայտնի է, այն րէֆօրմները, որոնք մշակված են և յանձնված են ձեզ իմ ազնիւ բարեկամ լօրդ Գրէնվիլլի ձեռքով, վաղուց է արդէն գտնվում են ձեր թղթերի մէջ։»

Առհասարակ, վերջին ժամանակները թիւրքաց վարչութիւնը մեծ հոգս է տանում, որպէս զի ամեն միջոցներով արգելի Ռուսաստանի հայերին որ և է ներգործութիւն ունենալու իրանց թիւրքիացի ցեղակիցների վրա։ Այս օրերս մի հայ երիտասարդ կալանաւորվեցաւ, այն պատճառով, որ նրա գըրպանից երեւեցաւ Թիֆլիսի «Մշակ» լրագրի մի համարի ծայրը։ Կալանաւորվածին երկար հարց ու փորձ անելուց յետոյ, յայտնվեցաւ որ դա այն լրագրի մի հին համար էր, որ ընկած էր երիտասարդի ձեռքը երբ որ այդ լրագիրը դեռ ևս արգելված չէր Թիւրքիայում։ Բայց նոյն իսկ այդ պատուելի լրագրի խմբագրութիւնն էր, որ չորս ամսվայ ընթացքում կարողացաւ ուղարկել յօգուտ սուլթանի սովատանջ հպատակների աւելի քան 32,000 րուբլ։ Այդ փողերը յանձնվեցան Փոքր-Ասիայի սովատանջներին օգնող, Կ. Պօլսի մէջ հիմնված կենտրոնական մասնաժողովին։

‹ՄՇԱԿԻ› ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Կ. ՊՕԼԻՍ, 18 յուլիսի։ Այսօր անգլիական դեսպան պ. Գօշէն տեսութիւն ունեցաւ սուլթանի հետ հիւպատոսական և յունական սահմանների հարցերի պատճառով։ Սուլթանը պատասխանեց Գօշէնին, որ նա, իբրև սահմանադրական թագաւոր այդ հարցերի վճռելը պէտք է յանձնէ Բ. Դրանը։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 18 յուլիսի։ Այսօր երեկոյեան Վարշավայի երկաթուղով հասաւ Ս. Պետերբուրգ չինական դեսպան Ցզինգ։

ԲԵՐԼԻՆ, 18 յուլիսի։ Այստեղ հասաւ եապօնական դեսպան Եանագիվարա։

ԲԱԴԵՆ, 18 յուլիսի։ Իշխան Գօրչակով ուղևորվեցաւ Վիլդբադ։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ